

YANGI AVLOD DARSLIKLARIDA TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Nilufar Ibroximova Baxrom qizi,
Namangan davlat pedagogika instituti
O'zbek tili yo'nalishi 2-kurs magistranti
Email: nabdumajidova1@gmail.ru

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18444984>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi avlod darsliklari misolida o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda darsliklarda berilgan topshiriq va mashqlarning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, solishtirish hamda xulosalash ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlar, muloqotga yo'naltirilgan yondashuv va ijodiy topshiriqlarning ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: yangi avlod darsliklari, tanqidiy tafakkur, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, mustaqil fikrlash

Аннотация. В данной статье анализируются эффективные способы развития критического мышления учащихся на примере учебников нового поколения. В исследовании раскрывается роль заданий и упражнений, представленных в учебниках, в формировании у учащихся навыков самостоятельного мышления, анализа, сравнения и обобщения. Также освещается значение интерактивных методов, коммуникативного подхода и творческих заданий в процессе развития критического мышления.

Ключевые слова: учебники нового поколения, критическое мышление, интерактивные методы, творческие задания, самостоятельное мышление

Annotation. This article analyzes effective ways to develop students' critical thinking based on new generation textbooks. The study reveals the role of the tasks and exercises presented in the textbooks in forming students' skills of independent thinking, analysis, comparison, and drawing conclusions. The importance of interactive methods, communicative approaches, and creative activities in developing critical thinking is also highlighted.

Keywords: new generation textbooks, critical thinking, interactive methods, creative tasks, independent thinking.

Kirish. Bugungi kunda insoniyat hayotining har bir jabhasida keng islohotlar olib borilmoqda. Shuningdek, so'nggi yillardagi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida maktab o'quvchilari uchun yangi avlod darsliklari yaratilmoqda. Mazkur darsliklar avvalgi yillardagi an'anaviy darsliklardan farqli ravishda zamonaviy talablarga javob beradigan, o'quvchilarda nafaqat bilim, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish kabi tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Hozirgi zamonaviy davrda axborot xilma-xilligi keskin ravishda ortib bormoqda. Shunday sharoitda mavjud ma'lumotlarni shunchaki qabul qilib ketavermasdan, ular ustida mulohaza yuritish, voqelikka nisbatan to'g'ri munosabat bildira olish kabi tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bunday ko'nikmalarni shakllantirishni maktablarda yuqori sinflarning dastlabki

bosqichidanoq boshlash maqsadga muvofiq. Yaratilayotgan darsliklarning, ayniqsa, ona tili darsliklarining bugungi kundagi qamrovi ham mana shu talablarga javob berayotgani bizni quvontiradi. 5-sinf ona tili darsligini misol qilib oladigan bo'lsak, avvalo, uning dizaynidagi rang-barangliklar hamda o'quvchi yosh xususiyatiga mos tarzda tanlangan rasmlarni e'tirof etib o'tish lozim. Sababi endigina boshlang'ich ta'limni yakunlab, yuqori sinfga qadam qo'yayotgan o'quvchilarning diqqatini jalb etish juda muhim. Bu rang-baranglik ularni kitobga bo'lgan qiziqishini yanada orttirishga xizmat qiladi. Mazmunan olib qaraganda, undagi mavzular zamonaviy ta'lim tamoyillariga mos ravishda tanqidiy fikrlash, muloqot ko'nikmalari, matn bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgani kuzatiladi. Mashq va topshiriqlar o'quvchini faollikka chorlaydigan, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Shu o'rinda soha mutaxassisi, yangi avlod darsliklari mualliflaridan biri, olim Klara Mavlonova ona tili darsliklari yuzasidan bildirgan fikrlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak: "...Barcha umumta'lim fanlari qatori ta'lim sifatini yanada oshirish bilan bog'liq jarayonda Milliy o'quv dasturining ishlab chiqilishi hamda ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarining kommunikativ va kognitiv yondashuvlar asosida yaratilayotgani mazkur sohadagi jiddiy islohotlardan ekanligini ko'rsatadi. Ma'lumki, ona tili va o'qish fanlari dars soatlari qisqarmagan holda o'quv maqsadlari uyg'unligidan kelib chiqib, ona tili va o'qish savodxonligi fani joriy etildi. Quyida maktab ta'limdagi mazkur takomillashuvning mazmun mohiyati" – deya ta'kidlab o'tadi.

Hozirgi kunda darsliklar mazmunini yangilash jarayonida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, 5-sinf ona tili faniga mo'ljallangan yangi o'quv materiallari hamda ular asosida ishlab chiqilgan topshiriqlar o'quvchilarda taqqoslash, izohlash, munozara yuritish va muammoli vaziyatlarga yechim topish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Aksincha, avvalgi yillarda amalda bo'lgan ona tili darsligida mazkur yo'nalishga oid materiallar yetarli darajada yoritilmagan bo'lib, o'quvchilarning fikrlash jarayonini baholash masalasiga yetarli e'tibor qaratilmaganini kuzatish mumkin. Ya'ni avvalari o'quvchilardan faqatgina ona tili grammatikasi bilishnigina talab qilingan va darslik ham shu namuna asosida bo'lgan. Shu sababdan ham juda ko'p o'qituvchilar yangi avlod darsliklarini qabul qilishni istashmadi. Chunki ular qoliplashgan tizimdagi o'qitishni afzal deb hisoblashadi. Ularning nazdida o'quvchilar ona tili darsida grammatik bilimlarni o'rganishi kerak degan qarash mavjud. Lekin bugungi zamon talablari yoshlardan faqatgina grammatik bilimlarnigina emas, balki har tomonlama bilimga egalikni, keng tafakkurlilikni talab qilmoqda. Holbuki, tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishda "Muammo yuzasidan o'z fikringizni bildiring", "Masalalarni qiyoslang, tahlil qiling va izohlang" kabi topshiriqlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashga oid bilim va malakalarini yanada chuqurlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Yaratilayotgan darsliklarning,

ayniqsa, ona tili darsliklarining bugungi kundagi qamrovi ham mana shu talablarga javob berayotgani bizni quvontiradi. 5-sinf ona tili darsligini misol qilib oladigan bo'lsak, avvalo, uning dizaynidagi rang-barangliklar hamda o'quvchi yosh xususiyatiga mos tarzda tanlangan rasmlarni e'tirof etib o'tish lozim. Sababi endigina boshlang'ich ta'limni yakunlab, yuqori sinfga qadam qo'yayotgan o'quvchilarning diqqatini jalb etish juda muhim. Bu rang-baranglik ularni kitobga bo'lgan qiziqishini yanada orttirishga xizmat qiladi. Mazmunan olib qaraganda, undagi mavzular zamonaviy ta'lim tamoyillariga mos ravishda tanqidiy fikrlash, muloqot ko'nikmalari, matn bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgani kuzatiladi. Mashq va topshiriqlar o'quvchini faollikka chorlaydigan, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Shuni ham alohida ta'kidlab o'tish kerakki, darslikda berilgan audiomatnlar o'quvchilarning tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirishga bevosita xizmat qilmoqda. O'quvchilar avval matnni tinglaydilar, so'ng matn mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan savollarga javob berishadi, matnga bo'lgan munosabatini hamda xulosalarini ham aytib o'tishadi.

Tahlillar va natijalar. Shuni ham alohida ta'kidlab o'tish kerakki, darslikda berilgan audiomatnlar o'quvchilarning tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirishga bevosita xizmat qilmoqda. O'quvchilar avval matnni tinglaydilar, so'ng matn mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan savollarga javob berishadi, matnga bo'lgan munosabatini hamda xulosalarini ham aytib o'tishadi.

Masalan, 5-sinf ona tili darsligining 36-mashqi (115-sahifa)da berilgan "G'olib bo'lishni istasangiz" audiomatni berilgan. O'quvchilar audiomatnni diqqat bilan tinglaganidan so'ng quyidagi savollarga javob berishlari kerak bo'ladi:

1. Qurbaqalar uyushtirgan musobaqaning sharti qanday edi?
2. Nima uchun tomoshabin qurbaqalar ishtirokchilarning g'olib bo'lishiga ishonmaslikni boshlashdi?
3. Tomoshabin qurbaqalarning bunday munosabati ishtirokchilarga qanday ta'sir qildi?
4. G'olib qurbaqa musobaqa ishtirokchilari va tomoshabinlarning savoliga nima deb javob bergan bo'lishi mumkin?"

Mazkur savollar o'quvchini matn mazmunini oddiy qayta hikoya qilishga emas, balki voqealar sababini anglash, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, fikr yuritish va xulosa chiqarishga undaydi. Ayniqsa, to'rtinchi savol o'quvchilardan ijodiy fikrlash, nutqiy faollik ko'nikmalarini talab qiladi. Bunday topshiriqlar orqali o'quvchilar matnni chuqur idrok etadi, sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlaydi, o'z fikrini asoslashga o'rganadi. Bundan tashqari o'quvchilarda boshqalarning fikri ta'sirida adashmaslik, mustaqil qaror qabul qilish kabi qobiliyatlar asta-sekin rivojlanib boradi.

Yangi avlod darsliklaridagi o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiluvchi mashqlardan yana biri bu — **to'g'ri** va **noto'g'ri** fikrlarni ajratishga oid

topshiriqlardir. Mazkur turdagi mashqlar o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtirib, ularni ma'lumotni tekshirish, baholash, asoslash va xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Masalan, 5-sinf ona tili darsligida berilgan ushbu tipdagi mashq o'quvchilardan qisqa matnni diqqat bilan o'qib chiqib, undagi fikrlarning qaysi biri asosli va qaysi biri asoslanmagan ekanini aniqlashni talab qiladi.

Xulosa. Zamonaviy darsliklarda berilgan audiomatnlar va unga oid topshiriqlar, mantiqiy savollar hamda amaliy topshiriqlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu esa ta'lim jarayonining asosiy maqsadiga ijjodkor, mustaqil, tanqidiy fikrlay oladigan shaaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 5-sinf Ona tili darsligi (yangi avlod). — Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.
2. 5-sinf Ona tili o'qituvchisi uchun metodik qo'llanma. — Toshkent, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Davlat ta'lim standartlari. — Toshkent, 2021.
4. Zunnunov A. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. // Pedagogik ta'lim, 2021, №3.
5. Qosimova K. Ona tili ta'limida kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent, 2019.
6. Jo'rayev R.X. Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, 2018.
7. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. — New York, 1956.